

Tarpukario Lietuvos mokyklų architektūra dinamiškos kaitos amžiuje

Edita Riaubienė

Vilniaus Gedimino technikos universitetas

Pylimo g. 26, LT-01141 Vilnius

edita.riaubiene@vilniustech.lt

Straipsnyje aptariama Lietuvos mokyklų architektūrinė raida tarpukariu. Laikomasi kompleksiško principo, gretinant švietimo nuostatas su ugdymui skirtos fizinės aplinkos formavimu. Mokyklų architektūra analizuojama funkcinio, planinio, erdvinio, kompozicinio ir estetinio požiūriais. Pradžios mokyklų ir gimnazijų architektūrinis tyrimas konstruojamas pagal chronologiją. Išryškėjo Lietuvos mokyklų architektūros tarpukariu daugialypis kismas, pasireiškęs pastatų dydžio įvairove ir tolygesniu jų teritoriniu pasklidimu; medžiagos ir konstrukcijos, funkcinės sudėties ir erdvinio organizavimo kaita, formos raiškos transformacija. Pradinių mokyklų evolucijoje akivaizdus pokyčių dinamiškumas – nuo medinio namo su klasės patalpa iki profesionalios architektūros mūrinio pastato su daugiakomplekte struktūra ir įvairialype funkcinė sandara. Gimnazijos esmingai kito pastatų dydžio, paskirčių įvairovės, erdvinio organizavimo ir formodaros aspektais. Ketvirtajame dešimtmetyje išryškėjo mokyklų tipologijos architektūrinis modelis, pagrįstas funkcinio kompleksišku, racionalių patalpų grupavimu, logiška erdvine sąranga, technologine kokybe ir nuosaikia modernistinė estetika.

Reikšminiai žodžiai: mokyklų architektūra, pradžios mokyklos, gimnazijos, funkcinė programa, mokyklų pastatų architektai.

Pasiūlyta „Amžiaus“ tema leido ir kreipė kiek kitaip apsvarstyti atliekamą Lietuvos mokyklų architektūros tyrimą. Talpi „amžiaus“ sąvoka gali išreikšti tris dimensijas: astronominę, kai operuojama tiksliais laiko matais, antropometrinę, kai vertinami gyvo organizmo raidos etapai, ir kultūrinę, kai analizuojama visuomeninių reiškinių raida, kaitos dinamika. Į tarpukario mokyklų architektūros formavimosi reiškinį žvelgiama pro laiko instrumentinę prizmę.

Lietuvos architektūros temą tarpukario laikotarpiu skirtingomis perspektyvomis gvildena keletas tyrėjų. Marija Drėmaitė gilinasi į šio laikmečio architektūrinį paveldą, modernizmo apraiškas, taip pat analizuoja architektų personalijas ir jų kūrybinius pasireiškimus. Vaidas Petrulis tiria tarpukario architektūrinį paveldą jo vertės ir stiliaus požiūriu. Vilniaus krašto architektūrą minimuoju laikotarpiu analizuoja Rasa Butvilaitė. Greta kitų architektūros tipologijų Evaldas Vilkončius tiria ir Nepriklausomos Lietuvos mokyklų architektūrą. Platesnio laikotarpio mokyklų architektūrą analizuojų kartu su Liutauru Nekrošiumi pastatų paveldiškumo ir pritaikomumo šių dienų ugdymui požiūriu. Edukacinės architektūros tyrimo laukui ne mažiau svarbūs ir švietimo istorijos tyrėjų darbai, atskleidžiantys carmečio ir Nepriklausomos Lietuvos švietimo sistemos formavimo reiškinį¹.

Šis straipsnis atspindi labiau sintezuojantį tyrimą, kuris, iš dalies remdamasis jau atliktų tyrimų rezultatais, aptaria mokyklų architektūrinę raidą tarpukariu. Laikomasi kompleksiško, ugdymo nuostatas gretinant su ugdymui skirtos fizinės aplinkos formavimu. Mokyklų architektūros reiškinys tarpukario laikotarpiu analizuojamas remiantis tipologiniu (pradinės mokyklos ir gimnazijos) ir chronologiniu principais. Kiekvienas etapas studijuojamas pagal edukacines nuostatas, projektavimo principus, mokymo pastatų funkcinę ir erdvinę sandarą, medžiagiškumą ir estetinę raišką. Laikmečio autentiškumui išryškinti naudojamosi to meto ikonografiniais šaltiniais (LIMIS, Epaveldas, AUTC, LCVA ir kt.).

1 Egidijus Aleksandravičius ir Antanas Kulakauskas, *Carų valdžioje. Lietuva XIX amžiuje* (Vilnius: Baltos lankos, 1996), 360; Vladas Pupšys, *Lietuvos mokykla: atgimimo metai (1905–1918)* (Klaipėda: KU leidykla, 1995), 233; *Pradinio mokyimo patirtis Lietuvoje 1918–1940*, sud. Magdalena Karčiauskienė (Kaunas: Šviesa, 2000), 182; Saulius Kaubrys, *Lietuvos mokykla 1918–1940 m.: galios gimtis* (Vilnius: Statistikos tyrimai, 2000), 290.

Privalomasis pradinis ugdymas ir pradžios mokyklos

Lietuvoje nacionalinio švietimo plėtra ir visuotinumasis bei siekis lavintis gimtąją kalbą buvo sutrikdytas ir pristabdytas dėl represyvaus carinio režimo. Dėl to 1918 metais reta mokykla turėjo savas tinkamas patalpas, mokymo priemonių ir kitokių reikmenų. Tik 30 procentų mokyklų buvo įsikūrusios mokymui skirtuose ir tinkamuose pastatuose², o „kitos kampininkavo nuomojamose patalpose, menkai pritaikytose mokyklos reikalui“³. Tokį skurdų palikimą rado besikurianti valstybė. Pripažįstant, kad „XX a. civilizuota valstybė negalėjo funkcionuoti be kvalifikuotų ir išsilavinusių žmonių, [...] vienas iš pirmųjų Lietuvos valstybės žingsnių buvo privalomojo pradinio išsilavinimo įvedimas ir vieningos švietimo sistemos sukūrimas“⁴.

Valstybinio švietimo ir mokyklų organizacija pradėta kurti nuo nulio. Pradinis ugdymas formuotas kaip nacionalinio švietimo pagrindas. 1922 m. išleistas Pradžios mokyklos įstatymas nustatė ketverių metų privalomąją pradinę mokyklą, kurios lankymas privalomas abiejų lyčių 7–14 metų amžiaus vaikams. Bet nesant pakankamo mokyklų tinklo, „priverstinis mokyklos lankymas skelbiamas ne iš karto visoje Lietuvoje, o dalimis“⁵. Nors 1925 m. pakoreguotas Pradžios mokyklos įstatymas nustatė, kad viena mokykla skiriama 500 gyventojų, iš tiesų mokyklų tinklas buvo dar retesnis, ir tik 1930 metais mokyklų skaičius ir pasklidimas jau atitiko reikalavimus ir buvo deklaruota, kad Lietuvoje įvestas privalomasis pradinis mokymas⁶.

Antrasis privalomojo pradinio mokymo įgyvendinimo etapas prasidėjo prailginus pradinį švietimą iki šešerių metų. Nuo 1933 metų imtos steigti šešerių metų pradžios mokyklos.

Besikuriančios valstybės statyboms sisteminti ir koordinuoti buvo formuojama institucinė struktūra⁷, bet, stokojant projektuoti gebančių specialistų, teikta metodinė parama norintiesiems statyti. 1922 metais pradedamas leisti mėnesinis leidinys *Statybos menas ir technika*⁸. Pirmame numeryje

2 Pijus Papečkys, „Mūsų laimėjimai švietimo dirvoje“, in *Lietuva 1918–1938 m.*, sud. Vincas Kemežys (Kaunas: Šviesa, 1990), 276.

3 Ibid., 269.

4 Bronius Genzelis, *Lietuvos kultūros istorija* (Kaunas: VDU leidybos centras, 2019), 276.

5 Papečkys, „Mūsų laimėjimai“, 270.

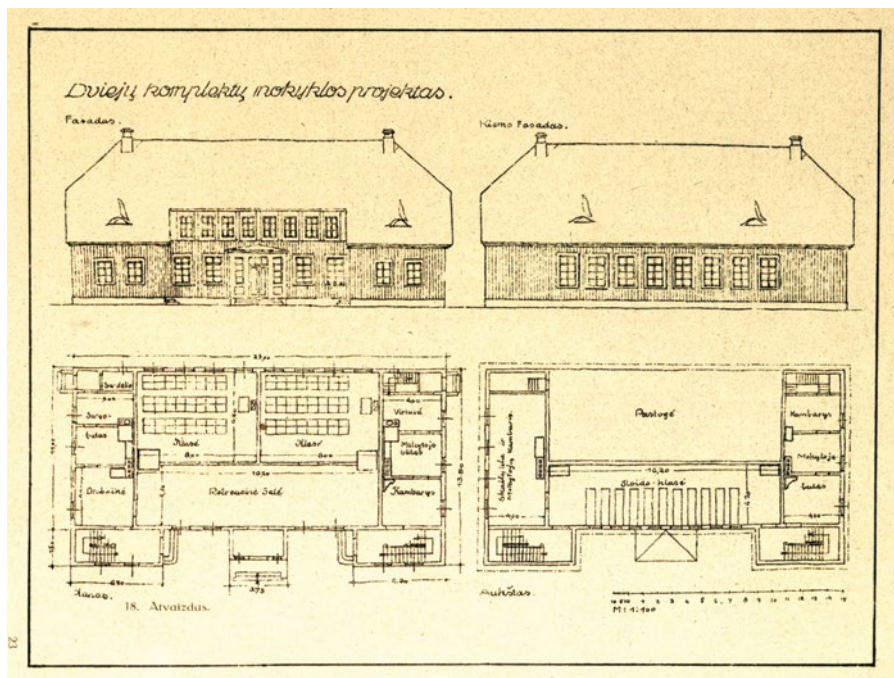
6 Karčiauskienė, *Pradinio mokymo patirtis*, 287.

7 Brigita Tranavičiūtė et al., *Lietuvos miestų ir miestelių atstatymas 1918–1925 m.* (Kaunas: Technologija, 2023), 39–83.

8 *Statybos menas ir technika*, sąs. 1. (1922), epaveldas.lt.

1. Dviejų komplektų medinė pradinė mokykla

Two-set wooden primary school

A) Dvikomplektės mokyklos projektas, *Statybos menas ir technika*, 1922 m., epaveldas.lt

B) Endriejavo pradinė mokykla, XX a. 4 deš.,
VDKM Fa 19530/11, LIMIS

pateikti vieno, dviejų ir keturių komplektų mokyklų projektai, sklypo sutvarkymo ir įrengimo variantai bei sąmatos. Projektai numatyti medinei statybai, nesudėtingai konstrukcijai ir jų stilistika atitiko tradicinę kaimo architektūrą. Pasiūlyti projektai buvo įgyvendinti skirtinguose Lietuvos regionuose ir tokiu būdu suformavo Lietuvos pradžios mokyklos pastato pirminį modelį.

Vienkomplektė mokykla, sudaryta iš klasės, drabužinės ir mokytojo gyvenamojo būsto, skirta kaimo vietovėms. Dviejų komplektų mokykla su projektuota su klasėmis, erdvia rekreacine sale, mokytojo butu ir sargo gyvenamosiomis patalpomis bei pastogėje įrengtu slaidu⁹ ir skaitykla [1 il.].

Keturių komplektų mokyklos projektas, skirtas miesteliams, yra labiau kompleksinio pobūdžio: su atskiru ūkiniu pastatu gyvuliams laikyti ir išvietėmis, mokytojų ir sargo gyvenamaisiais pastatais, prie sargo buto priblokuota sporto sale. Pagrindiniame mokyklos pastate sutelktos tiesiogiai su mokymusi susijusios erdvės: keturios klasės, rekreacinė salė, drabužinė ir mokytojų kambarys, o palėpėje įkurtas gamtos kabinetas, muziejus, slaido klasė ir skaityklėlė.

Stokojant finansinių ir projektinių pajėgumų, mokyklos statytos pagal jau turimus projektus, juos pertvarkant kitai konstrukcinei medžiagai, keičiant funkcinę sudėtį ir apimtį. Situaciją iliustruotų pirmosios Panevėžio pradinės mokyklos atvejis. Vadovaudamasis pavyzdiniu keturių komplektų mokyklos projektu Panevėžio miesto inžinierius M. Stanevičius parengė šešių komplektų pradžios mokyklos projektą, pagal kurį, numatytos trys klasės, salė, mokytojų ir sargo kambarys apačioje ir trys klasės su mokytojams skirtu kambariu viršuje. Mokykla pastatyta 1923 metais, taikant fachverko konstrukciją¹⁰. Tuo metu tai buvo viena moderniausių pradinių mokyklų šalyje, atitiko mokyklų pastatams keliamus reikalavimus¹¹. Tiesa, šioje mokykloje nebuvo įrengtos drabužinės, prausyklos, tualetai, trūko ventiliacijos.

9 Švedijoje atsiradusi ir mokyme prigijusi „slaido“ idėja iš pradžių orientuota į manufaktūrą ir pramonę, vėliau buvo išskiriama ir auklėjamoji tokio praktinio ugdymo nauda. Vadovaujantis tokia nuostata, slaidas įvedamas į bendrojo lavinimo mokyklas. Jaronimas Kęstutis Galkauskas, „Rankų darbai kaip mokymo dalykas (istorinis aspektas)“, *Pedagogika* 74 (2004): 25–28.

10 Laima Vileikienė, istorinė pažyma, *Pastatas Panevėžyje, kuriame 1923–1968 m. veikė pradinė mokykla* (2004), KVR, <https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-detail/83858a91-ff43-48d1-9a38-59b0080ac96c>.

11 Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 391, Švietimo ministerijos fondas (f. 391, ap. 3, b. 81, Pradžios mokyklų pastatams keliami reikalavimai).

Nors mokyklos buvo kuriamos ir statomos, procesas nebuvo toks greitas, kokio reikėjo ir kokio tikėtasi. Kauno miesto burmistras Jonas Vileišis leidinyje *Kauno miesto pradžios mokyklos* 1925 metais rašė: „Savivaldybės pradėjo rūpintis mokyklų butais, kuru, šviesa ir švaros palaikymu, bet, nepaisant šių pastangų, mokyklos skursta, vargsta, neturėdamos sau tinkamų butų.“¹² Faktas, kad Kauno mieste iš 50 pradinių mokyklų tik keturios turėjo savo pastatus, atspindi kokybiškam ugdymui nepalankią padėtį. Tais pačiais metais Švietimo ministerija surengė konkursą pradžios mokyklos pavyzdinių namų projektui parengti ir taip nubrėžė mūrinės pradinės mokyklos kryptį. Programoje buvo skelbiama, kad 310 kv. m mokykloje turi būti dvi normalinės klasės, viena darbo klasė, drabužinė, tarnybinis kambarys, rekreacinis koridorius, butas mokyklos vedėjui, antram mokytojui ir sargui. Pageidautina, kad projektai būtų parengti krašto ornamentikos ir statybos motyvais¹³. Konkursą laimėjo Jono Saleneko parengtas projektas, kuriame buvo atsisakyta gyvenamosios paskirties patalpų ir numatytos keturios klasės, sargo kambarys, vedėjo kambarys, salė, mokytojų kambarys ir skaitykla, drabužinės, tualetai. Estetinė raiška atitiko konservatyvų istoristinių pobūdį, pastatas labiau priminė dvarelį [2 il.]. Tokių mokyklų pastatyta net keletas: Kernavėje, Semeliškėse, Giedraičiuose, Ricieliuose, Aleksandriškių kaime, Dotnuvos Akademijos komplekse.

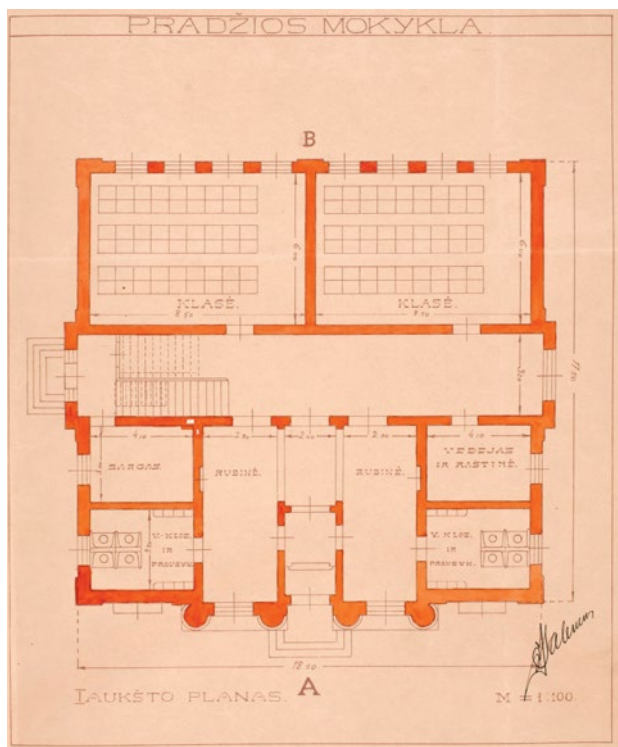
Pradžios mokyklų poreikis reiškėsi ir miestuose. Tankinant mokyklų tinklą, profesionalios mokyklų architektūros radosi Kaune, Šiauliuose, Panevėžyje, Alytuje ir kituose miestuose.

Analizuojant Kaune tarpukariu statytas pradines mokyklas galima stebėti ne tik jų projektuotojų įvairumą, bet ir tam tikrą architektūrinę evoliuciją. Vinco Kudirkos pradinė mokykla (Trakų g. 39), pastatyta 1929 m. pagal Felikso Vizbaro ir Antano Jokimo parengtą projektą, pasižymėjo centriška kompozicija su akcentuotu pagrindiniu įėjimu, koridorine erdvių organizavimo sistema ir atitiko reprezentatyvaus ir monumtalaus objekto savybes.

Visai kitą tendenciją atskleidžia po keleto metų Antano Jokimo su projektuotos ir Kaune pastatytos Žydų pradžios mokykla (1931 m. pastatyta

12 *Kauno miesto pradžios mokyklos: šios knygelės skiriamos Mokyklų Fondui*, Kauno miesto savivaldybės Švietimo komisija, 1925.

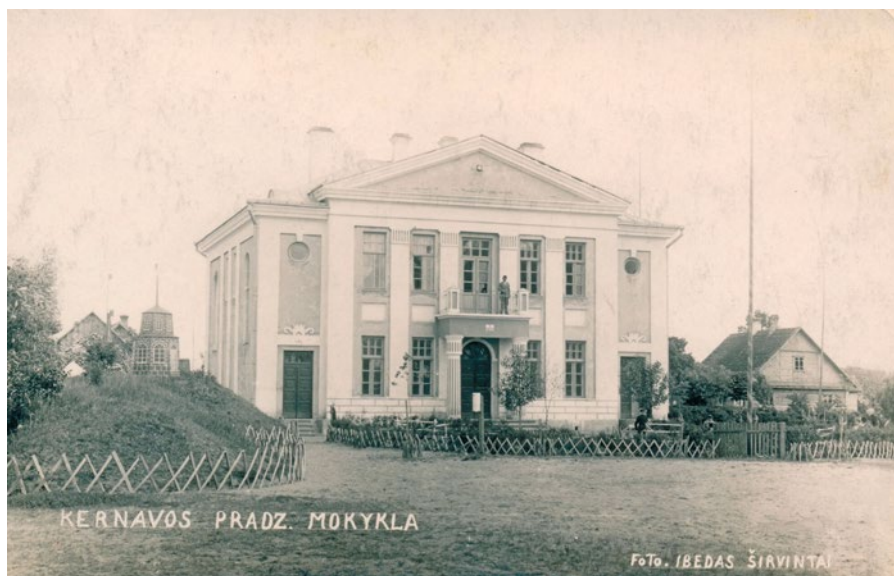
13 Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 391, Švietimo ministerijos fondas (f. 391, ap. 3, b. 93, l. 31–32, Konkurso sąlygos pradžios mokyklos pavyzdinių namų projektui parengti).

2. Keturių komplektų pradinės mokyklos kartotinis projektas ir pagal jį pastatyta mokykla

Standard design for a 4-set primary school and a school built according to this design

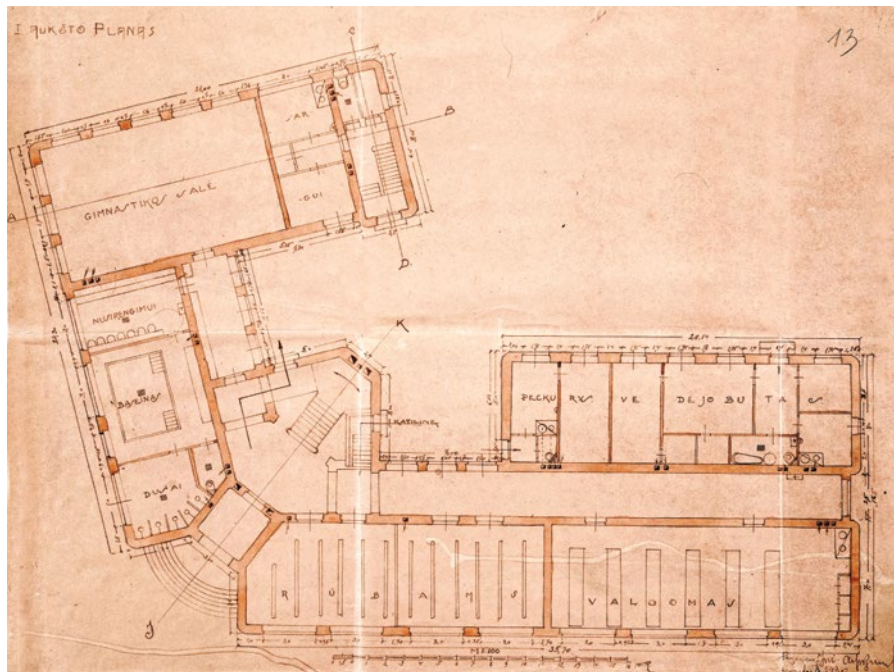
A) Mokyklos kartotinio projekto I aukšto planas, projekto autorius J. Salenėkas, LCVA, f. 1622, ap. 4, b. 10

B) Kernavės pradžios mokykla, Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato direkcija / Kernavės archeologinės vietovės muziejus, KMR F 74, XX a. 4 deš., LIMIS

3. Kauno J. Jablonskio pradžios mokykla,
projektavo Antanas Jokimas

J. Jablonskis Primary School in Kaunas,
designed by Antanas Jokimas

A) Mokyklos projekto I aukšto planas, LCVA,
f. 1622, ap. 4, b. 85, l. 13

B) Mokyklos pastato vaizdas apie 1932 m.,
LCVA fotodokumentų skyrius, AUTC

4. Kauno pradinė J. Damijonaičio mokykla Aleksote, 1937 m., projektavo Stasys Kudokas (pastatyta 1934 m., 1944 m. susprogdinta), Kauno miesto muziejus, KMM, f. 1152, Stanislovas Lukošius, LIMIS

J. Damijonaitis Primary School in Aleksotas, Kaunas, 1937, designed by Stasys Kudokas

to meto Uosto g.) ir Jono Jablonskio pradžios mokykla (pastatyta 1932 m. Aušros g. 3) [3 il.]. Didelis dėmesys skirtas mokyklų funkcionalumui ir higienos standartų tenkinimui: „Abi mokyklos 12 komplektų su gimnastikos salėmis, pagalbinėmis rankdarbių patalpomis, valgykla, mokyklos personalui (patalpomis) butais ir dušais.“¹⁴ Estetinė mokyklų raiška atitinka racionalumo principus: geometrinių formos, fasadų plokštumos skaidomos langų horizontaliomis eilėmis, įgyvendinant natūralaus apšvietimo poreikį klasių erdvėse.

Architekto Stasio Kudoko projektuotos pradžios mokyklos Kaune atspindi tradicinių architektūrinių sprendimų ir modernios architektūros tendencijų derinį. Šančių pradžios mokykla (12 komplektų, 1935 m.) atitinka centrišką, simetrišką tūrių organizavimo būdą. Mokykla Aleksote, pavadinta pedagogo Juozo Damijonaičio vardu, pastatyta 1934 m., formuojant kelių tūrių kampinę jungtį, kuri akcentuojama dekoratyviu bokšteliu [4 il.]. S. Kudoko projektuotos ir 1938 metais pastatytos šešių komplektų pradinės

14 „Mokyklų statyba“, *Technika ir ūkis*, nr. 3 (1931): 85.

mokyklos Jonavos ir Nemuno gatvėje yra skirtingose urbanistinėse situacijose, todėl pastatai formuoti pagal skirtingą logiką: pirmuoju atveju taikomas kampinis tūrių susiejimas, o Nemuno gatvėje perimetris užstatymas sąlygojo fasado komponavimą rėminant vertikaliais įėjimų rizalitais¹⁵.

Felikso Bielinskio suprojektuota ir 1938 m. pastatyta Šančių pradinė mokykla (Sandėlių g. 7) akivaizdžiai rodo išaugusį pradinį mokyklų mastą. Sudaryta iš 15 komplektų su kitomis mokymuisi skirtomis funkcijomis ir priderinus viešąją skaityklą, tai buvo didžiausia pradinė mokykla to meto Kaune¹⁶. Drauge objektas įtvirtina ir tęsia besiformuojančią mokyklų architektūrinę tipologiją kaip kelių tūrių junginį, sudarant funkcinius korpusus ir ryškinant laiptinės erdvinį elementą.

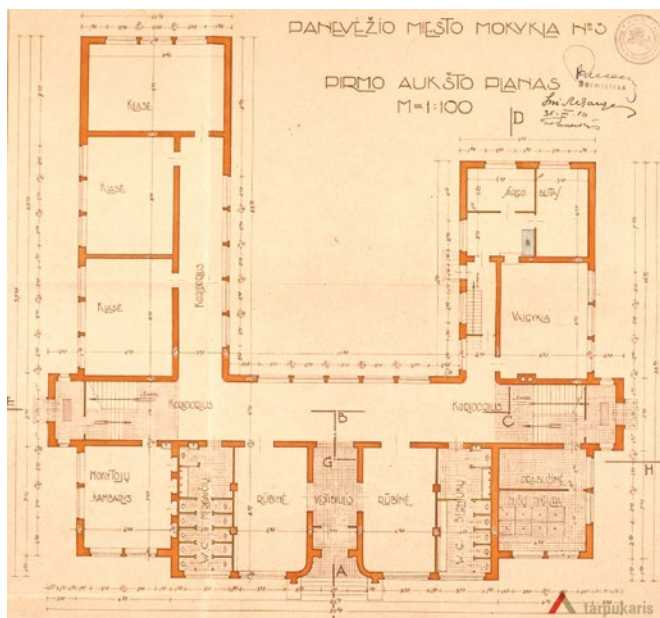
Panevėžyje Antanas Gargasas, eidamas miesto statybos inžinieriaus pareigas, XX a. ketvirtajame dešimtmetyje aktyviai projektavo mokyklų pastatus. 1932 m. pastatyta medinė keturklasė pradžios mokykla atitiko racionalistines architektūros nuostatas¹⁷. Prailginus privalomąjį pradinį ugdymą, statytos šešiakomplektės ir didesnės mokyklos. 1935 metais pastatytos Panevėžio 3-iosios pradinės mokyklos funkcinėje programoje kartu su 10 klasių buvo salė su scena, valgykla, mokytojų kambarys, muziejus, sargo butas, drabužinės, tualetai. Higienos reikalavimus tenkino įrengtas vandentiekis, centrinis šildymas ir dušai [5 il.]. Dviaukštis pastatas sukomponuotas iš trijų korpusų, sudarančių netaisyklingos U formos planą. Centrinė dalis simetriška, su išryškintu portalu. Mokyklos funkcionalumas ir harmoninga estetika sudarė prielaidas to meto spaudoje mokyklą pavadinti moderniausia Panevėžyje.

Šiauliuose pirmą mūrinę pradžios mokyklą pastatyta 1930 m. pagal Karolio Reisono projektą (Dvaro gatvėje), kuriam būdinga centriška struktūra ir istorizmo architektūros estetika [6 il.]. Vladas Bitė, 1930 metais tapęs Šiaulių miesto inžinieriumi, tęsė savo pirmtako (K. Reisono) pradėtus miesto plėtros darbus, sėkmingai rengė ir įgyvendino mokyklų projektus. 1932 m. pastatyta medinė dviaukštė pradinė mokykla Užprūdžio gatvėje

15 Pradžios mokyklos Nemuno gatvėje projektas, fasado brėžinys. Vaidas Petrulis, „Edukacinės paskirties architektūra ir visuomenės modernizacija“, in *Optimizmo architektūra: Kauno fenomenas, 1918–1940 m.*, sud. Marija Drėmaitė (Vilnius: Lapas, 2018), 175–187.

16 Paulius Tautvydas Laurinaitis, „Pradžios mokslo bastionai“, *Kaunas pilnas kultūros*, 2022 m. lapkričio 13 d., <https://kaunaspilnas.lt/pradzios-mokslo-bastionai/>.

17 Evaldas Vilkončius, „Tarpukariu Panevėžyje statytų švietimo įstaigų architektūra“, *Mokslas – Lietuvos ateitis* 10 (2018): 1–8, <https://doi.org/10.3846/mla.2018.1081>.

5. Panevėžio pradžios mokykla Nr. 3, projektuavo Antanas Gargasas

Panevėžys Primary School No. 3., designed by Antanas Gargasas

A) Mokyklos projekto I aukšto planas, 1935 m., LCVA, f. 1622, ap. 4, b. 476, l. 3

B) Mokyklos vaizdas, XX a. 4 deš., Panevėžio kraštotyros muziejus, PKM F 3225, Jonas Žitkus, LIMIS

6. Pradinė mokykla Šiauliuose (Dvaro gatvėje, pastatyta 1930 m.), projektavo Karolis Reisonas, Šiaulių „Aušros“ muziejus, ŠAM IK-F 12, LIMIS

Primary school in Šiauliai, built in 1930, designed by Karolis Reisonas

atitiko medinį modernizmo statinį su tautiniais elementais. Tais pačiais metais radosi ir dvejopos paskirties objektas: Pradžios mokykla ir „Aušros“ muziejus (Aušros al. 47). Dviaukštis pastatas su mansarda skirtas dešimties komplektų mokyklai, bet tik pirmą aukštą užėmė šešios klasės, o pusrūsyje buvo įrengti du butai sargams, rūbinės ir tualetai moksleiviams. Į antrą pastato aukštą buvo laikinai įkeltas „Aušros“ muziejus¹⁸. Mokykla suprojektuota centriškos, kompaktiškos struktūros, klasės organizuotos apie skersinį koridorių. Eksterjero raiška racionali, fasaduose platūs klasių langai formuoja horizontalias eiles, kurios derinamos su vertikaliais elementais. Toks architektūrinis modelis būdingas to meto miestų pradinėms mokykloms.

1936 ir 1938 metais Šiauliuose atsiradusios dvi panašios šešių komplektų nesimetriškos sandaros pradinės mokyklos tuometinėse Gardino ir Rygos gatvėse (projektų autorius Vladas Bitė) jau ketvirtajame dešimtmetyje rodė Šiaulių mokyklų architektūros modernėjimą [7 il.].

18 „Pradžios mokykla ir „Aušros“ muziejus“, *Muziejus tau*, <https://museum4u.lt/pradzios-mokykla-ir-ausros-muziejus/>.

7. Šiaulių pradžios mokykla Rygos gatvėje, projektavo Vladas Bitė, pastatyta 1938 m., fotografijos aut. Vladas Gaižutis, XX a. 4 deš. pab. – 5 deš.

Šiauliai Primary School in Riga Street, built in 1938, designed by Vladas Bitė

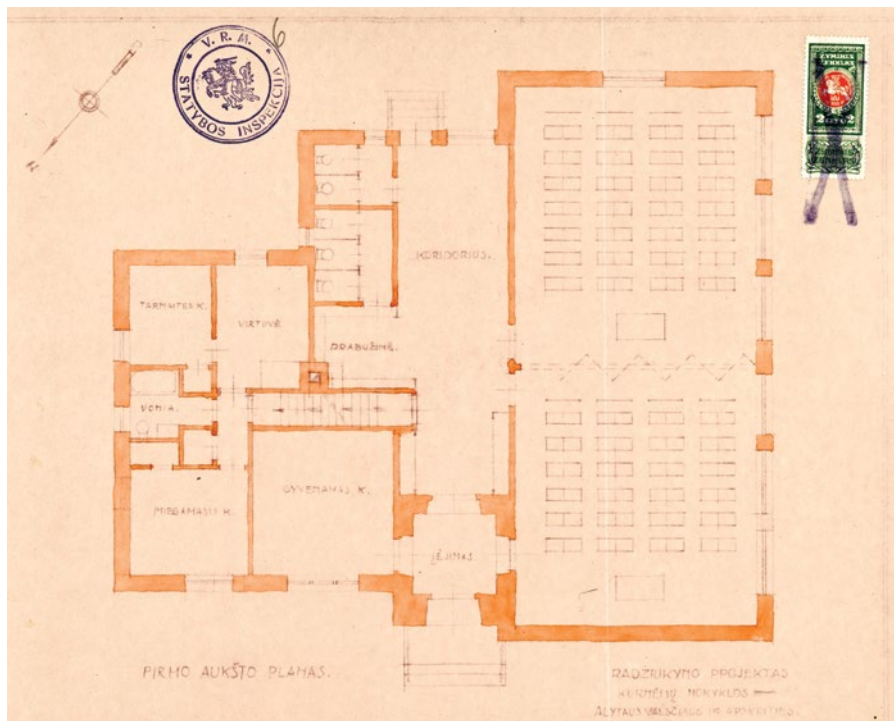
Tam tikra entuziazmo apraiška tapo privačių asmenų inicijuotos ir funduotos pradinės mokyklos. Galima minėti Užugirio ir Užunvėžių pradinės mokyklas, inicijuotas Lietuvos valstybininkų, ir Kurnėnų mokyklą kaip išėivijos lietuvio dovaną gimtinei.

Pradinė mokykla Užugirio kaime buvo sumanyta kaip prezidento Antano Smetonos dovana gimtojo krašto jaunuomenei. 1932 m. svarstyta mokyklą statyti pagal Jono Saleneko 1929 m. parengtą tipinį projektą, tačiau užsakovo prašymu projektas taisytas, numatant įrengti didesnę salę kūno kultūros pamokoms ir susirinkimams, du kambarius antram mokytojiui ir suprojektuoti išpūdingesnę pastato frontoną. Projektą papildė Algirdas Šalkauskis, ir 1935 m. buvo pastatyta triaukštė keturių komplektų mūrinė pradinė mokykla. Jos plati funkcinė ir erdvinė programa bei technologinis lygis¹⁹ atitiko aukščiausius to meto reikalavimus ir reiškė išskirtines

19 Mokykloje įrengtas centrinis šildymas, vandentiekis, kanalizacija, dušė ir vonios – karštas vanduo, o klasėse elektriniai skambučiai, butuose – radijo antenos. Arvydas Pėšina, „Prezidento Antano Smetonos Užugirio devynmetės mokyklos istorija“, *Gimtoji žemė*, 2019 m. kovo 30 d., <https://www.gzeme.lt/2019/03/30/prezidento-antano-smetonos-uzugirio-devynmetes-mokyklos-istorija-statyba-ir-pirmieji-darbo-metai-2/>.

8. Kurnėnų pradžios mokykla, Alytaus r.

Kurnėnai Primary School, Alytus District

A) Mokyklos projekto I aukšto planas, 1934 m.,
LCVA, f. 1622, ap. 4, b. 409, l. 6

B) Mokyklos vaizdas, 1960 m., Nacionalinis M. K. Čiurlionio
dailės muziejus, ČDM ŽFp 651, S. Švirmickas, LIMIS

naujoves to meto provincijos bendruomenei, o architektūrinė raiška labiau priminė ištaigingus istoristinius rūmus nei ugdymo įstaigą.

Lietuvos valstybės atkūrimo akto autorius ir signataras Steponas Kairys rėmė gimtųjų Užunvėžių žmonių norą šviestis. 1939–1940 m. buvo pastatyta tipinio projekto mūrinė pradinė mokykla, kurios statyboms inžinierius Steponas Kairys paaukojo 8 000 litų²⁰.

Neabejotinai išskirtinis atvejis tarpukario mokyklų statybos istorijoje yra Kurnėnų pradinė mokykla, kuri vadinama „Atlantą perplaukusia mokykla“. Tai entuziazmo pasireiškimas, siekiant šviesti besikuriančios valstybės jaunuomenę [8 il.]. Amerikos lietuvis Laurynas Radziukynas, gimęs ir augęs Kurnėnuose, 1934 m. skyrė 160 tūkst. litų pradinės mokyklos giminėje statybai ir įrengimui. Jo iniciatyva projektas buvo parengtas Amerikoje ir dauguma statybinių medžiagų bei įrangos detalių taip pat nupirktą Jungtinėse Valstijose ir vandens bei sausumos keliais atgabenta į Lietuvą. 1936 m. pastatyta mokykla buvo aprūpinta modernia technologine įranga: veikė centrinis šildymas, biologiniu būdu tvarkoma kanalizacija, įrengti dušai, praustuvės ir vonia²¹. Mokykloje buvo didžiulė gimnastikos salė, dvi erdvios šviesios klasės, „amerikoniški“ mokykliniai suolai ir parketu išklotos grindys. Suprojektuoti ir du patogūs butai mokytojams. Projektuojant dviklasę mokyklą siekta funkcionalumo, higienos reikalavimų atitikimo ir prasmingos eksterjerinės išraiškos. Mokyklos plane paisoma erdvių funkcinio zonavimo, ir tai atsispindi trijų formų kompozicijoje²².

Apibendrinant pradinių mokyklų pastatų radimosi istoriją nesunku pastebėti, kad carinės priespaudos ir karų nualintame krašte per 20 metų Lietuva nuo mokyklų seklyčiose gana greitai perėjo prie mokymo naujose patalpose. Nuo 1932 metų kasmet buvo pastatoma po 80 pradžios mokyklų²³. Per trumpą laiką pradžios mokyklų architektūra patyrė akivaizdžią evoliuciją skirtingais aspektais: funkcionalumo, erdviškumo, masto, medžiagiškumo ir estetinės raiškos. Vienos klasės ir mokytojo buto jungtis ilgainiui peraugo į daugiafunkcį darinį (klasės, specializuotos klasės,

20 „Lietuvos nepriklausomybės akto signataro S. Kairio tėviškė“, <https://www.infoanykscai.lt/lankytinos-vietos/lietuvos-nepriklausomybes-akto-signataro-s-kairio-teviske/>.

21 Margarita Janušonienė, „Tarpukario modernizmas provincijoje: Kurnėnų mokykla“, *Acta Academiae Artium Vilnensis*, nr. 86–87 (2017): 301–316.

22 *Kurnėnų mokyklos projektas*, 1934 m., LCVA, f. 1622, ap. 4, b. 409, l. 3.

23 *Lietuvos mokykla ir pedagoginė mintis 1918–1940 m.*, sud. Teresė Bukauskienė, 3-ias papild. leid. (Vilnius: Mintis, 1996), 56.

bibliotekos, muziejai, salės, rekreacijos ir higienos patalpos). Pilnaverčiam ir patogiam ugdymui skiriama vis daugiau erdvės, ir pradinių mokyklų dydis pasiekė 15 komplektų apimtį. Medinės mokyklas keitė mūriniai rūmai, ir stilių raiška patyrė ryškias transformacijas nuo tradicinės neprofesionalios kaimo architektūros link profesionalios, modernistinės tendencijas atspindinčios išraiškos.

Vidurinis švietimas ir gimnazijų statymas

Nepriklausomybės pradžioje Lietuvoje buvo aštuonios gimnazijos ir 11 progimnazijų, kurios buvo įkurtos draugijų ar vietos komitetų rūpesčiu. Kai kuriose apskrityse tokių mokyklų iš viso nebuvo (Alytaus, Kėdainių, Mažeikių). Prasidėjus nepriklausomam valstybiniam gyvenimui, padidėjo inteligentų pajėgų poreikis, dėl to teko susirūpinti vidurinių mokyklų, tai yra gimnazijų ir progimnazijų, tinklo plėtimu²⁴.

Iš okupacijos laikų Lietuvoje tik penkios gimnazijos turėjo savo pastatus²⁵. Per dvidešimtmetį, iki 1938 metų, buvo pastatyta arba kapitališkai suremontuota dviejų progimnazijų ir 14 gimnazijų pastatai²⁶. 1938 metai žymėjo dinamiškiausią gimnazijų pastatų radimosi laiką, nes buvo „statomi gimnazijos rūmai Ukmergėje, Kaune ir Šilutėje ir numatyti statyti Raseiniuose, Alytuje, Mažeikiuose ir kitur“²⁷. Pačioje analizuojamojo laikotarpio pradžioje statytos ir medinės gimnazijos (Šeduvoje pastatyta 1924 m.), bet ilgainiui gimnazijų pastatai imti projektuoti tik kaip mūriniai profesionalios architektūros objektai.

Chronologiškai tiriant gimnazijų tinklo plėtrą, palanku stebėti ir mokyklų funkcinę, erdvinę ir estetinę kaitą. Iki ketvirtojo dešimtmečio pradžios statytos daugiau istoristinio pobūdžio architektūros gimnazijos. Pagal Jono Saleneko parengtus kartotinius projektus pastatytos gimnazijos Ramygaloje [9 il.], Zarasuose ir Švėkšnoje [10 il.]. Simetrinės struktūros, reprezentatyvaus vaizdo pastatai neatsitiktinai vadinti mokyklų rūmais. Vidaus erdvės komponuojamos apie skersinį koridorių. Funkcinė programa

24 Saulius Kaubrys, *Lietuvos mokykla 1918–1940 m.: galios gimtis* (Vilnius: Statistikos tyrimai, 2000), 83.

25 Papečkys, „Mūsų laimėjimai“, 269.

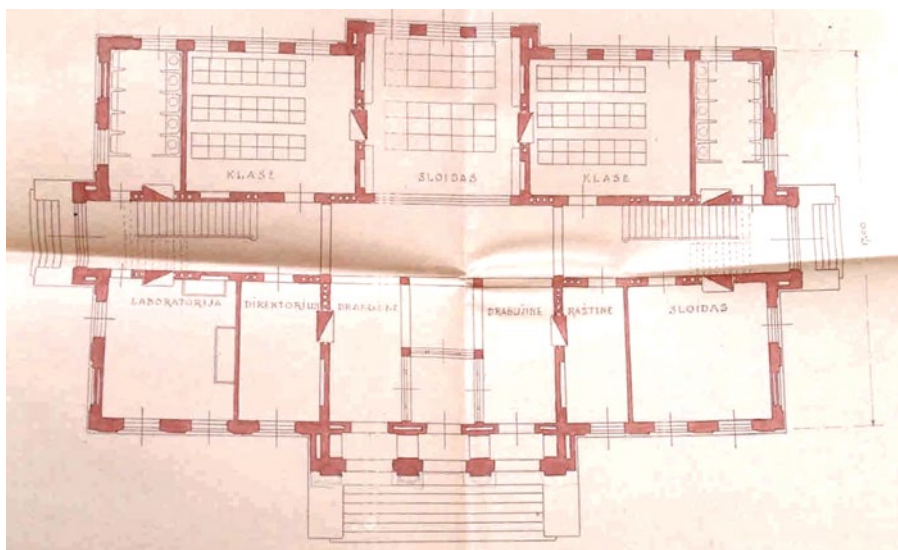
26 Buikauskienė, *Lietuvos mokykla*, 56.

27 Papečkys, „Mūsų laimėjimai“, 288.

9. Ramygalos gimnazija, projektavo Jonas Salenėkas, apie 1935 m., LCVA, f. 391, ap. 2, b. 2173, l. 24.

Ramygala Gymnasium, designed by Jonas Salenėkas, ca 1935

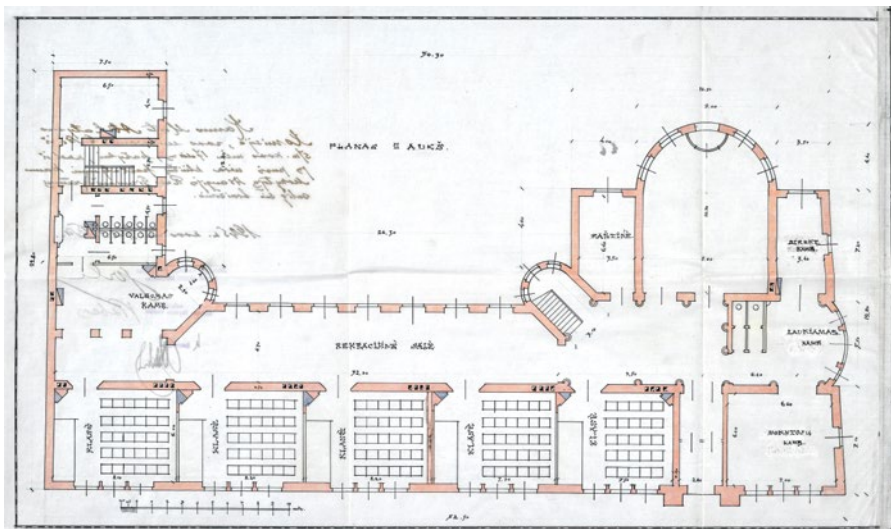

10. Švėkšnos „Saulės“ gimnazijos I aukšto planas, projektavo Jonas Salenėkas, LCVA, f. 1622, ap. 4, b. 1189

Ground-floor plan of the Švėkšna Saulės Gymnasium, designed by Jonas Salenėkas

11. Kauno rusų gimnazija, projektavo Aleksandras Gordevičius

Kaunas Russian Gymnasium, designed by Aleksandras Gordevičius

A) Gimnazijos projekto I aukšto planas, 1925 m.,
LCVA, f. 1622, ap. 4, b. 1158, l. 4b

B) Gimnazijos vaizdas, LCVA, f. 391, ap. 2, b. 2173, l. 51

Edita Riaubienė —

Tarpukario Lietuvos mokyklų architektūra dinamiškos kaitos amžiuje

Ramygalos gimnazijoje apima „6 klases, salę, fizikos kabinetą, biblioteką, butus direktoriui ir sargui“²⁸.

Tautinių mažumų gimnazijas steigė įvairios draugijos. Tokioms gimnazijoms galėtų atstovauti Kauno rusų ir Panevėžio lenkų gimnazijos, kurių pastatus projektavo A. Gordevičius ir J. Krasauskas. Mokyklų architektūra turi individualių bruožų, nors bendrai laikomasi istoristinių nuostatų. Rusų gimnazijoje suprojektuota 10 klasių, fizikos klasė, meno kambarys, knygynas, rekreacinė salė (platus koridorius), direktoriaus kabinetas, raštinė ir mokytojų kambarys, valgymo kambarys, daktaro kabinetas, tualetai [11 il.]. Panevėžio lenkų gimnazija formuota pagal išilginę simetrijos ašį, kur gatvės fasadas reprezentatyvus, o apie gilyn į sklypą orientuotą koridorių komponuojamos mokyklos patalpos. Gimnazijoje buvo 16 klasių, piešimo klasė, auditorija su fizikos, chemijos ir gamtos kabinetais, biblioteka, direktoriaus kabinetas, raštinė ir mokytojų kambarys, rekreacinė salė, sargo butas, rūbinės ir tualetai.

Pirmajame nepriklausomybės dešimtmetyje atsiradę gimnazijų pastatai išlaikė tradicinės istoristinės architektūros bruožus. Svarbi išlieka reprezentacinė paskirtis, ji reiškia simetrija ir pagrindinio fasado akcentavimu. Planinė ir erdvinė sandara atitinka koridorinę sistemą. Per dešimtmetį gimnazijose daugėjo bendrųjų klasių ir įvairesnis darėsi specifinių mokymo erdvių sąrašas. Galima pastebėti, kad skirtingų paskirčių patalpų kompozicija vis sunkiau derėjo su simetriška forma.

Modernistinės tendencijos gimnazijų architektūroje ima reikštis nuo ketvirtojo dešimtmečio. Santūrų modernėjimą rodo 1931 ir 1932 metais pastatytos Biržų ir Panevėžio mergaičių gimnazijos, kurias suprojektavo architektas Vytauto Landsbergis-Žemkalnis. Mokyklos patalpos grupuotos apie skersinį koridorių, o nuosaiki eksterjero raiška radosi fasadus modeliuojant plokštumų įtraukimais ir išsikišimais. Biržų gimnazijos technologinį naujumą atspindi žinutė instituciniame susirašinėjime: „pastatytuose rūmuose yra moderniškų įtaisų: centralinis šildymas, šiltas vandentiekis, kanalizacija, elektros apšvietimas, pusiau automatiniai telefonai“²⁹.

Klaipėdos Vytauto Didžiojo gimnazija pastatyta 1934 m. pagal architekto Herberto Reismano (Herbert Reissmann) projektą. Joje

28 *Raštas apie Ramygalos gimnazijos projektą ir statybą*, 1935 m., LCVA, f. 391, ap. 2, b. 2173, l. 13.

29 *Biržų gimnazijos rūmų statybos aprašymas*, 1935 m., LCVA, f. 391, ap. 2, b. 2173, l. 76.

suprojektuota didelė 800 sėdimų vietų salė su 10 m gylio scena; 20 klasių patalpų su fizikos ir chemijos laboratorijomis, praktiniams darbams skirtais kambariais ir sale biologijos pamokoms, medžio apdirbimo ir mechanikos mokomosiomis dirbtuvėmis, namų ruošos darbų praktikos virtuve, specializuota braižybos klase, valgykla ir didele sporto sale³⁰. Mansardose suprojektuoti kambariai atvykstantiesiems, ten galėjo tilpti 150 turistų. Sudėtinga funkcinė programa apima tris sritis: mokymosi, gyvenamąją ir visuomeninę, ir pagal jas atliktas pastato planinis ir erdvinis zonavimas. Gimnazijos architektūrinė raiška atliepia bauhauso dvasią, atspindi funkcionalumo estetiką.

Gimnazijų tipologijos kontekste išskirtinė yra Telšių gimnazija, projektuota Stepono Stulginskio ir pastatyta 1936 metais [12 il.]. Čia nuosekliai taikyti modernizmo principai: funkcinis zonavimas, laisvas tūrinių komponavimas, santūri ir racionali raiška, stiklo plokštumos, maksimalus natūralios šviesos išnaudojimas, naudojamas stogas (stogas-terasa). Apie centrinį tūrį jungiami trys paskirčių blokai: salės, klasių ir administracinis-gyvenamasis. Funkcinė gimnazijos programa siekia aukščiausius to meto edukacijos objekto standartus, o išskirtinumą rodo centriniame bokštelyje įrengta astronomijos observatorija ir meteorologijos stotis, ant stogo suformuota apžvalgos terasa. Erdvus holas, kuris atitinka salės tipo bendrąją rekreacinę erdvę, susieja tris gimnazijos pastato sparnus. Didelės klasės rodo siekį vidinėms erdvėms teikti kuo daugiau natūralios šviesos ir gaivaus oro. Plačios, sienų nesutrikdytos holų ir salės erdvės tapo įmanomos tik panaudojus modernią gelžbetonio konstrukcijos perdangą. Šią gimnaziją galima būtų laikyti gryniausiu analizuojamos tipologijos modernizmo ir konstruktyvizmo pavyzdžiu to meto Lietuvoje.

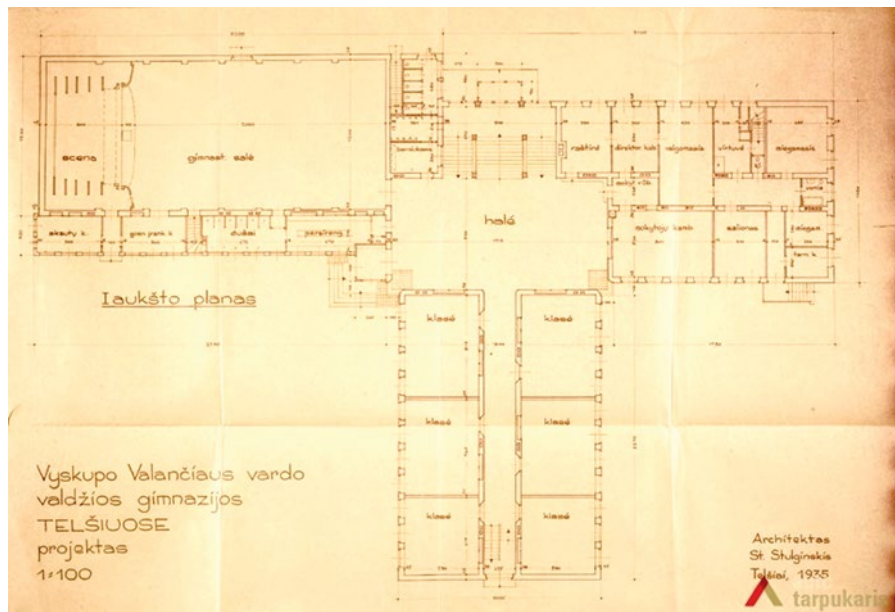
Nuo 1936 iki 1940 metų pastatytose gimnazijose jau matomi ryškūs šios tipologijos formavimosi požymiai. Prie šio proceso aktyviai prisidėjo Feliksas Bielinskis, parengęs projektus Kėdainių naujai gimnazijai (pastatyta 1937 m.) ir Ukmergės Antano Smetonos gimnazijai (pastatyta 1938 m.).

Kėdainių naujoji gimnazija [13 il.] suprojektuota kaip triaukštis rūmas, kuriame talpinama plati ir įvairialypė funkcinė programa rodo gerą vidurinio švietimo poreikių supratimą. Cokoliniame lygyje numatytos

30 „Vytauto D. Gimnazijos rūmų atidarymo iškilmės“, *Lietuvos aidas*, 1934 m. lapkričio 6 d.

12. Telšių gimnazija, projektavo Steponas
Stulginskis

Telšiai Gymnasium, designed by Steponas
Stulginskis

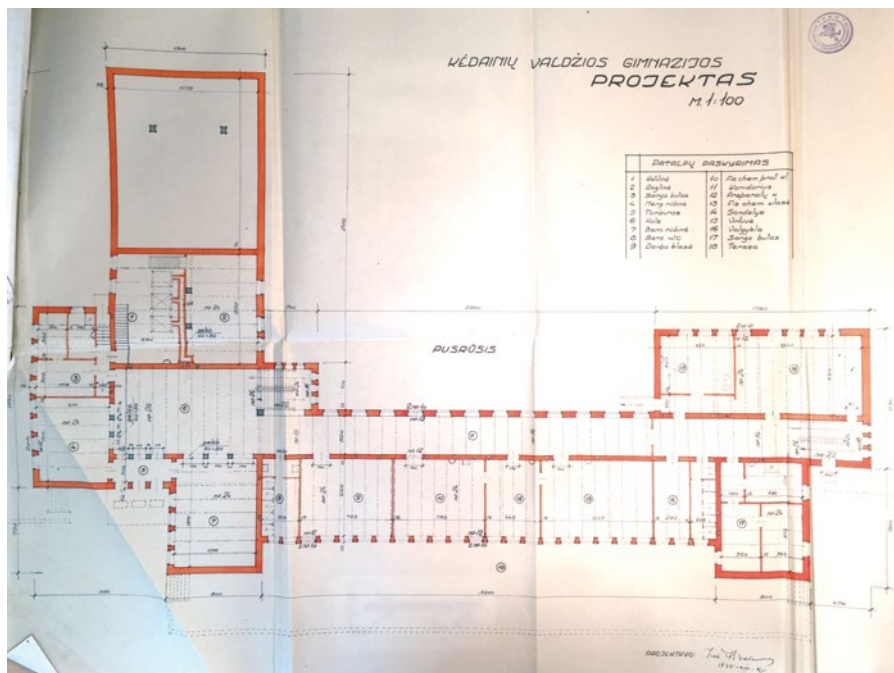
A) Gimnazijos projekto I aukšto planas, LCVA,
f. 391, ap. 1, b. 2152, l. 374, pagal AUTC

B) Gimnazijos vaizdas 1936 metais, *Maironio lietuvių literatūros
muziejus*, MLLM F4 110, Herškė Leibovičius, LIMIS

13. Kėdainių valstybinė Naujoji gimnazija,
projektavo Feliksas Bielinckis

Kėdainiai New Gymnasium, designed by
Feliksas Bielinckis

A) Gimnazijos projekto cokolinio aukšto planas,
LCVA, f. 391, ap. 2, b. 52174, l. 2

B) Gimnazijos vaizdas, 1937–1940 m., Kėdainių krašto
muziejus, Kė KM Gek 17661, LIMIS

specializuoto mokymo ir higienos bei ūkinės patalpos, pirmame aukšte – klasės, administracinės patalpos ir salė, antrame aukšte suplanuotos klasės, biblioteka ir piešimo klasė³¹.

Netaisyklingos L formos plano sparnai siekė 60 ir 40 metrų. Didelio masto statinys pasižymėjo erdvumu ir funkcionalumu. Vidaus erdvės sugrupuotos pagal panašaus pobūdžio paskirtį ir susietos erdviu holu ir plačiu koridoriu.

Svarbu pabrėžti, kad gimnazijos pastato projektas apėmė ir detaliai suplanuotą aplinką, numatant lauko erdves besimokančiųjų fizinio ugdymui, poilsiui ir laisvalaikiui³².

Ukmergės Antano Smetonos gimnazija planine L formos konfigūracija primena Kėdainių gimnaziją, tik dydis dar išpūdingesnis, pastato sparnų ilgis siekia 60 ir 70 metrų. Pagal projektą, numatyta 15 klasių, specializuoto mokymo klasės ir kabinetai, biblioteka, skaitykla, atskiros gimnastikos ir renginių salės, taip pat patalpos administracijai, muziejui, valgyklai, dušui, rūbinėms, suplanuoti du butai sargams³³. Rūmai sumanyti ir statyti netaupant, pabrėžiant gimnazijos prezidento vardo statusą. Apdailai naudotos ilgalaikės prabangios medžiagos: cokolio ir pirmo aukšto sienos dailintos granitiniu tinku, stogas dengtas molio čerpėmis, klasėse buvo įrengtos parketinės grindys, o koridoriuose ir vestibuluose – dekoratyvaus teraco grindų danga. Gimnazijos bendrosios erdvės dekoruotos meniniais skulptūriniais elementais³⁴. Pastato didingumo išpūdį sukuria jo mastas, eksterjero apibendrintos formos ir ritmingai pasikartojantys fasadų elementai.

Kauno Šančių gimnazija (arch. Stasys Kudokas), pastatyta 1938 m., ir Raseinių gimnazija (arch. Adolfas Lukošaitis), pastatyta 1940 m., įtvirtina gimnazijos funkcinę struktūrą, tęsia Bielinskio taikytą erdvių organizavimo būdą ir formdaros principą.

Per du dešimtmečius susiformavo gimnazijos funkcinis tipas su to meto edukacijai reikalingomis paskirtimis. Erdvių organizavimas atitiko

31 *Kėdainių valdžios gimnazijos projektas*, 1935 m., LCVA, f. 391, ap. 2, b. 52174.

32 *Kėdainiuose valstybinės gimnazijos patvirtintas projektas*, LCVA, f. 1622, ap. 4, b. 525.

33 „Ukmergė“, *Lietuvos aidas*, 1937 m. rugpjūčio 18 d., 6.

34 1937 metais skulptorius Bernardas Bučas bareljefais dekoravo gimnazijos interjerą, sukūrė fontanelius vestibuluose. „Lietuvos Respublikos Prezidento Antano Smetonos Ukmergės gimnazija“, *Kultūros vertybių registras*, <https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-detail/a3c46cab-9ef9-4c0d-a1e4-c7c7fc4ae6cf/true>.

racionalumo nuostatas, o formodara ir estetika sekė modernistinės architektūros kryptimis.

Apibendrinimas

Analizuojant švietimui skirtos architektūros radimąsi ir kokybinę sklaidą tarpukario Lietuvoje aiškėja, koks svarbus šis metas valstybei. Amžiaus sąvoką traktuojant instrumentine prasme, matuojamas 22 metų laikotarpis (1918–1940), kuris suvokiamas kaip kultūrinis amžius, fiksuojantis švietimui skirtos architektūros raidą, kaitos dinamiką.

Tiriamasis laikotarpis sutampa su naujomis mokyklų projektavimo tendencijomis, sąlygotomis funkcionalizmo idėjų architektūroje plitimu. Iki tol mokyklos projektuotos laikantis iš XIX a. atėjusių reprezentatyviosios architektūros nuostatų: vientiso kompaktiško tūrio, simetrinės kompozicijos, reprezentatyvaus pagrindinio fasado. Jau nuo XX a. ketvirtojo dešimtmečio edukacijai skirtoje architektūroje ryškėja racionalumo idėjos, funkcijos pirmumas prieš formą, vis didesnis dėmesys skiriamas ugdymo specifikai bei higienos ir technologijų reikalavimams.

Tarpukario Lietuvos mokyklų architektūroje išryškėjo daugialypis šios tipologijos kismas, pasireiškęs pastatų dydžio įvairove ir tolygesniu jų teritoriniu pasklidimu; medžiagos ir konstrukcijos, funkcinės sudėties ir erdvinio organizavimo kaita ir formos raiškos pasikeitimu. Mokyklų pastatai patyrė medžiaginę transformaciją: laikotarpio pradžioje statyta daug medinių pradinių mokyklų, o trečiajame amžiaus dešimtmetyje radosi tik mūrinės mokyklos. Toks pokytis iš dalies sąlygotas pasikeitusių šalies ekonominių galimybių ir tuo metu propaguotos „mūrinės Lietuvos“ koncepcijos. Pradžios mokyklos nuo 1–4 komplektų evoliucionavo iki daugiakomplekčių mokyklų ir gimnazijų. XX a. trečiajame dešimtmetyje mokyklų funkcijos apėmė klases ir gyvenamosios paskirties patalpas, bet ketvirtajame dešimtmetyje mokyklos funkcinė programa labiau sutelkta į ugdymo paskirtį ir tampa kompleksinė, apima klases, specializuoto mokymo erdves, fizinio lavinimo patalpas, rekreacijos ir susirinkimų erdves, higienos patalpas ir kt. Erdvinė mokyklų sandara išgyveno akivaizdų pokytį nuo kompaktiško tūrio ir simetrijos link asimetriškos erdvių kompozicijos, pagrįstos funkcijų

grupavimu (zonavimu). Mokyklų architektūros estetika kito nuo tradicinės, retrospektyvios link modernistinės raiškos, pasireiškusios racionalumo, formų grynumo nuostatomis. Per du dešimtmečius susiformavo lietuviškosios mokyklos architektūrinis modelis.

Gauta — 2023 12 18

Santrumpos

LCVA – Lietuvos centrinis valstybės archyvas
AUTC – Architektūros ir urbanistikos tyrimų centras
LIMIS – Lietuvos integrali muziejų informacinė sistema
Epaveldas.lt – Lietuvos skaitmeninto kultūros paveldo portalas
KVR – Kultūros vertybių registras

Šaltiniai

Architektūros ir urbanistikos tyrimų centras.
<https://autc.lt>.
Infoanykščiai. „Lietuvos nepriklausomybės akto signataro S. Kairio tėviškė“. Žiūrėta 2023 m. birželio 17 d. <https://www.infoanyksciai.lt/lankytnos-vietos/lietuvs-nepriklausomybs-akto-signataro-s-kairio-teviske/>.
Lietuvos aidas. „Vytauto D. Gimnazijos rūmų atidarymo iškilmės“. 1934 m. lapkričio 6 d.
Lietuvos centrinis valstybės archyvas. F. 391. Švietimo ministerijos fondas.
———. F. 1622. Statybos ir sauskelių inspekcijos fondas.
Lietuvos integrali muziejų informacinė sistema.
<https://www.limis.lt>.
„Mokyklų statyba“. *Technika ir ūkis*, nr. 3 (1931): 85.
Muziejus tau. „Pradžios mokykla ir „Aušros“ muziejus“. Žiūrėta 2023 m. lapkričio 22 d. <https://museum4u.lt/pradzios-mokykla-ir-ausros-muziejus/>.
Statybos menas ir technika. Sąs. 1 (1922).
„Ukmergė“. *Lietuvos aidas*, 1937 m. rugpjūčio 18 d., 6.
Vileikienė, Laima. „Istorinė pažyma. Pastatas Panevėžyje, kuriame 1923–1968 m. veikė pradinė mokykla“. *Kultūros vertybių registras*, 2004. <https://kvr.kpd.lt/#/static-he->

[ritage-detail/83858a91-ff43-48d1-9a38-59b0080ac96c](https://kvr.kpd.lt/#/static-he-ritage-detail/83858a91-ff43-48d1-9a38-59b0080ac96c).

Literatūra

Aleksandravičius, Egidijus ir Antanas Kaulskas. *Carų valdžioje. Lietuva XIX amžiuje*. Vilnius: Baltos lankos, 1996.
Bukauskienė, Teresė, sud. *Lietuvos mokykla ir pedagoginė mintis 1918–1940 m.* 3-ias pild. leid. Vilnius: Mintis, 1996.
Galkauskas, Jaronimas Kęstutis. „Rankų darbai kaip mokymo dalykas (istorinis aspektas)“. *Pedagogika* 74 (2004): 25–28.
Genzelis, Bronius. *Lietuvos kultūros istorija*. Kaunas: VDU leidybos centras, 2019.
Janušonienė, Margarita. „Tarpukario modernizmas provincijoje: Kurnėnų mokykla“. *Acta Academiae Artium Vilnensis* 86/87 (2017): 301–316.
Karčiauskienė, Magdalena. *Pradinio mokymo patirtis Lietuvoje 1918–1940*. Kaunas: Šviesa, 2000.
Kaubrys, Saulius. *Lietuvos mokykla 1918–1940 m.: galios gimtis*. Vilnius: Statistikos tyrimai, 2000.
Laurinaitis, Paulius Tautvydas. „Pradžios mokslo bastionai“. *Kaunas pilnas kultūros*, 2022 m. lapkričio 13 d. <https://kaunaspilnas.lt/pradzios-mokslo-bastionai/>.
Kauno miesto pradžios mokyklos. Kauno miesto savivaldybės Švietimo komisija, 1925.
Papečkys, Pijus. „Mūsų laimėjimai švietimo dirvoje“. In *Lietuva 1918–1938 m.* Sudarė Vincas Kemežys. Kaunas: Šviesa, 1990.
Petrulis, Vaidas. „Edukacinės paskirties architektūra ir visuomenės modernizacija“. In *Optimizmo architektūra: Kauno fenomenas, 1918–1940 m.* Sudarė Marija Drėmaitė, 175–187. Vilnius: Lapas, 2018.
Pešina, Arvydas. „Prezidento Antano Smetonos Užugirio devynmetės mokyklos istorija“.

Gimtoji žemė, 2019 m. kovo 30 d. <https://www.gzeme.lt/2019/03/30/prezidento-antano-smetonos-uzugirio-devynmetes-mokyklos-istorija-statyba-ir-pirmieji-darbo-metai-2/>.

Tranavičiūtė, Brigita, Vaidas Petrulis, Arvydas Pakštalis ir Paulius Tautvydas Laurinaitis. *Lietuvos miestų ir miestelių atstatymas 1918–1925 m.* Kaunas: Technologija, 2023.

Vilkončius, Evaldas. „Tarpukariu Panevėžyje statytų švietimo įstaigų architektūra“. *Mokslas – Lietuvos ateitis* 10 (2018): 1–8. <https://doi.org/10.3846/mla.2018.1081>.

Summary

Interwar Lithuanian School Architecture in an Era of Dynamic Change

Edita Riaubienė

Keywords: school architecture, primary schools, gymnasiums, functional programme, school building architects.

This article examines the architectural development of Lithuanian schools during the interwar period. Adopting a comprehensive approach, it juxtaposes educational provisions with the formation of the physical environment for education. School architecture is analyzed from functional, spatial, compositional, and aesthetic perspectives. The study of primary schools and gymnasiums is organized chronologically.

During the interwar period, Lithuanian school architecture underwent multifaceted changes, reflected in the variety of building sizes and their more even territorial distribution. There were significant changes in materials and construction methods, functional composition, spatial organization, and artistic expression. Two developmental phases emerged: the beginning and the becoming. The first decade was marked by traditional architecture featuring wooden structures, standard designs, and repetitive layouts that combined educational and residential functions with a historicist aesthetic. In the second decade, masonry schools were constructed based on individual, professionally designed projects. The functional programme expanded to better meet educational needs, incorporating functional zoning, spaciousness, technological innovations, and modernist aesthetic tendencies.

The evolution of primary schools during this period exhibits a dynamic shift from simple wooden structures housing a single classroom to professionally designed masonry buildings featuring multi-classroom structures and diverse functional arrangements. Concurrently, gymnasiums underwent substantial transformations, characterized by changes in building size, utilization diversity, spatial organization, and architectural form. During the 1930s, a distinct architectural model for school typology emerged, emphasizing functional complexity, logical room grouping, spatial organization, technological advancements, and a restrained modernist aesthetic.

Edita Riaubienė —

Tarpukario Lietuvos mokyklų architektūra dinamiškos kaitos amžiuje